

رتبه بندی واحدهای تولیدکننده بذر گندم

سال ۱۳۹۷ | نتایج و تفسیر

شده است که عملاً فضای رقابتی چندانی برای رشد و تولید بذر با کیفیت بالاتر، میان واحدهای توانمند و واحدهایی با توان کمتر و ایجاد نشود. بر این اساس طرح رتبه بندی واحدهای تولیدکننده بذر غلات در سال ۱۳۹۳ با تشکیل کارگروه کارشناسی و تهیه شیوه نامه رتبه بندی، قدم‌های آغازین را طی نمود و برای بار نخست در سال ۱۳۹۴ تمام واحدهای تولیدکننده بذر گندم و جو کشور پس از تکمیل فرم‌های اسنادی و بررسی‌های میدانی رتبه بندی شدند. در سال ۱۳۹۷ پس از بازنگری و رفع ایرادات شاخص‌های کیفی تولید بذر در رتبه بندی و اصلاحاتی که در تخصیص امتیازهای کمی و کیفی صورت گرفت، رتبه بندی واحدهای تولیدکننده بذر غلات برای بار دوم اجرا شد. مقاله حاضر که در دو بخش تجزیه و تحلیل واحدهای تولیدکننده بذر گندم و جو عرضه شده است به نتایج حاصل از رتبه بندی سال ۱۳۹۷ پرداخته است. در ابتدا اهم موارد درج شده در شیوه نامه رتبه بندی شامل هدف، اهمیت رتبه بندی، شاخص‌های رتبه بندی و امتیازات شاخص‌ها را بررسی می‌کنیم و در ادامه به نتایج حاصل از این رتبه بندی خواهیم پرداخت.

هدف از رتبه بندی: هدف از رتبه بندی، ارزیابی توانمندی واحدهای تولیدکننده بذر به منظور ارتقاء کیفی و کمی بذر رسمی کشور است.

اهمیت رتبه بندی

• با اجرای رتبه بندی واحدهای تولیدکننده بذر غلات، امکان گروه‌بندی شرکت‌ها فراهم شده و با اعطای مشوق و حمایت از

در اوایل دهه ۱۳۸۰ خورشیدی همزمان با سرعت گرفتن سیاست کاهش تصدی‌گری دولت، مقرر شد برای گسترش تولید بذر محصولات راهبردی مانند غلات، بخش خصوصی وارد عرصه تولید شود. سرعت ورود بخش خصوصی به این عرصه سریع‌تر از آن بود که الگویی مناسب از نظر شاخص‌های فنی تولید مانند نیروی انسانی متخصص، انبارهای نگهداری بذر فله و فرآوری شده، دستگاه‌های فرآوری بذر و آزمایشگاه کنترل کیفی برای فعالیت بخش خصوصی طراحی و ارائه شود. آنچه در عمل اتفاق افتاد این بود که شرکت‌های بخش خصوصی از الگوی شرکت خدمات حمایتی - که در آن زمان بسیار فراتر از ظرفیت فنی خود تولید بذر می‌کرد - پیروی کردند. از این رو بسیاری از شرکت‌ها از نظر فضای انباری، توان دستگاه‌های فرآوری بذر و مهارت استفاده از آن و همچنین فضای نگهداری بذر، ابزار و تجهیزات مناسب برای آزمایشگاه تجزیه بذر و همچنین نیروی انسانی متخصص در شرایط مطلوبی نبودند. این در حالی بود که تمام واحدهای تولیدکننده بذر از تسهیلات و حمایت‌های دولتی یکسان برخوردار می‌شدند.

تولید بذر رسمی غلات در کشور نظامی یارانه محور است و انگیزه‌های مالی برای افزایش کیفیت بذر در آن تعریف نشده است به گونه‌ای که محصول نهایی یک شرکت که حداقل استاندارد احراز نموده است با محصول نهایی واحدی دیگر که بالاترین کیفیت تولید بذر را دارد قیمت یکسانی داشته و هم ارزش تلقی می‌شود. این عامل باعث

شرکت های برتر و همچنین ایجاد فرصت برای شرکت های ضعیف تر، انگیزه و رقابت بین شرکت های تولید بذر بیشتر شده و زمینه برای رشد و توسعه واحدهای تولید بذر بیشتر از گذشته فراهم می شود.

• با رتبه بندی و صدور کارنامه برای واحدهای رتبه بندی شده:

• امکان مقایسه وضعیت کیفی هر یک از شرکت ها با شرکت یک ممتاز وجود دارد.

• امکان مقایسه وضعیت کیفی و کمی دو یا چند شرکت در یک استان و یا استانهای مختلف وجود دارد.

• جایگاه هر یک از واحدها در سطح ملی تعیین می شود.

• نقاط قوت و ضعف هر واحد تولید بذر به منظور رشد و بهره وری بیشتر مشخص می شود.

شاخص های رتبه بندی

شاخص های رتبه بندی به دو بخش کمی و کیفی تقسیم شده اند.

الف- کمی: این شاخص ها به منظور تعیین ظرفیت کمی تولید واحدهای تولیدکننده بذر، تعیین شده اند و عبارتند از:

۱ - نیروی انسانی فنی

۲ - ظرفیت انبار برای نگهداری بذر فله و فرآوری شده

۳ - خط فرآوری بذر

برای شاخص های کمی امتیازی تعیین نشده است و این شاخص ها صرفاً بیان کننده توان یا ظرفیت کمی واحد تولیدکننده بذر است.

ب- شاخص های کیفی: پس از مطالعه و بررسی چهار عامل (۱) نیروی انسانی فنی - که مدیریت تولید بذر را از مزرعه تا فرآوری و بسته بندی مناسب بذر برعهده دارد - از منظر دانش، تجربه، نظم و خلاقیت، (۲) تجهیز و تکمیل بودن دستگاه های بوجاری و فرآوری بذر و همچنین آزمایشگاه تجزیه بذر به همراه ادوات مناسب تولید بذر در مزرعه، (۳) میانگین کیفیت بذری که در سال (های) پیش تولید شده و (۴) رضایت مندی از فعالیت واحد تولیدکننده؛ به عنوان مهم ترین عوامل اثرگذار در ایجاد مزرعه استاندارد و تولید بذر با کیفیت، به عنوان شاخص های اصلی رتبه بندی مطرح و تبیین شدند.

امتیاز این شاخص ها به این شرح است:

۱ - مسئول و کارشناس (ان) فنی، ۱۰۰ امتیاز، برابر ۱۰ درصد

۲ - امکانات و تجهیزات فیزیکی و فنی، ۲۷۰ امتیاز، برابر ۲۷ درصد

۳ - وضعیت کیفی و کمی بذر تولیدی، ۵۳۰ امتیاز، برابر ۵۳ درصد

۴ - رضایتمندی فنی، اداری و حقوقی، ۱۰۰ امتیاز، برابر ۱۰ درصد

شاخص های کیفی بالا به عنوان عوامل مؤثر در تولید و کیفیت بذر تعیین شدند و جمع امتیاز این شاخص ها ۱۰۰۰ است که برابر سقف امتیازات رتبه بندی است. در این رتبه بندی براساس وضعیت موجود شرکت ها پنج کلاس یا رتبه تعریف شد. این رتبه ها شامل ممتاز، یک، دو، سه و چهار است و در هر کلاس نیز سه درجه با علامت یک ستاره، دو ستاره و سه ستاره منظور شد. به این ترتیب مجموعه واحدهای تولیدکننده بذر می توانند در دوازده گروه دسته بندی شوند (جدول ۱). براساس این جدول با افزایش هر پنجاه امتیاز در یک رتبه (گروه) یک ستاره در کنار رتبه درج می شود و با دریافت امتیاز به اندازه سه ستاره به رتبه بالاتر خواهد رفت.

جدول ۱- برابری امتیاز کسب شده با رتبه واحد تولیدکننده بذر.

امتیاز	رتبه	*	**	***
۹۰۰-۱۰۰۰	ممتاز	۹۵۰ - ۹۰۰/۱	۱۰۰۰ - ۹۵۰/۱	
۷۵۱-۹۰۰	۱	۸۰۰ - ۷۵۰/۱	۸۵۰ - ۸۰۰/۱	۹۰۰ - ۸۵۰/۱
۶۰۱-۷۵۰	۲	۶۵۰ - ۶۰۰/۱	۷۰۰ - ۶۵۰/۱	۷۵۰ - ۷۰۰/۱
۴۵۱-۶۰۰	۳	۵۰۰ - ۴۵۰/۱	۵۵۰ - ۵۰۰/۱	۶۰۰ - ۵۵۰/۱

در رتبه بندی سال ۱۳۹۴ که برای نخستین بار انجام شد تعداد ۱۹۸ واحد تولیدکننده بذر گندم و ۴۶ شرکت تولید کننده بذر جو - جمعاً ۲۴۴ واحد - که داری مجوز رسمی بودند مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفتند. در اجرای نوبت دوم رتبه بندی واحدهای تولیدکننده بذر غلات در سال ۱۳۹۷ تعداد ۲۰۸ واحد تولیدکننده بذر گندم و تعداد ۵۲ واحد تولیدکننده بذر جو - جمعاً ۲۶۰ واحد - ارزیابی و سنجش شدند. خلاصه رتبه بندی انجام گرفته در سال های ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷ در جداول (۲) و (۳) نشان داده شده است. در جدول (۲) میانگین امتیاز چهار فاکتور مؤثر در تولید کیفی بذر گندم و جو و جمع این میانگین ها، رتبه میانگین گندم و جو و همچنین ظرفیت تولید بذر گندم و جو درج شده است. براساس این جدول واحدهای تولیدکننده بذر گندم پایین ترین درصد امتیاز را از تحقق تولید و وضعیت کیفی بذر (برابر ۴۹/۵٪) کسب کردند (معادل ۱۹۷/۹ امتیاز از کل ۴۰۰ امتیاز). میانگین امتیاز گندم (۵۳۲/۷) نشان می دهد که از مجموع ۱۰۰۰ امتیاز حدود ۵۳/۳ درصد به طور میانگین کسب شده است. این مقدار برای واحدهای تولیدکننده بذر جو برابر ۴۸ درصد بود.

ظرفیت کمی تولید بذر گندم در کشور در سال ۱۳۹۴ با در نظر گرفتن پایین ترین شاخص تولید حدود ۳۷۹۰۰۰ تن بود. بر همین مبنا ظرفیت کمی تولید بذر جو در آن سال برابر ۴۵۷۰۰ تن برآورد شد.

جدول ۲- جمع بندی و میانگین رتبه بندی واحدهای تولید کننده بذر گندم و جو در سال ۱۳۹۴

جدول ۴- مقایسه امتیازهای عوامل مؤثر در کیفیت بذر واحدهای رتبه بندی شده سال ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷.

موارد	مسئول و کارشناس (ان) فنی	امکانات و تجهیزات	وضعیت کمی و کیفی	رضایتمندی
رتبه بندی سال ۱۳۹۴	۲۵۰ (٪۲۵)	۳۰۰ (٪۳۰)	۴۰۰ (٪۴۰)	۵۰ (٪۵)

جدول ۳- جمع بندی و میانگین رتبه بندی واحدهای تولید کننده بذر گندم و جو در سال ۱۳۹۷

محصول	کارشناس و مدیر فنی (۱۰۰ امتیاز)	امکانات و تجهیزات (۲۷۰ امتیاز)	درصد تحقق و وضعیت کیفی بذر (۵۳۰ امتیاز)	رضایتمندی (۱۰۰ امتیاز)	جمع کل	رتبه کیفی	ظرفیت کمی شرکت براساس عوامل تولید (تن)
گندم	۵۴	۱۶۸	۳۹۰	۸۹	۶۶۱	۲**	۴۶۱۳۷۲
جو	۵۳	۱۵۹	۳۵۰	۸۶	۵۹۱	۳***	۶۶۴۰۹
گندم و جو	۵۳/۷	۱۶۶/۳	۳۸۲/۳	۸۸/۴	۶۴۷/۷۷	۲*	۵۲۷۷۸۱

جدول ۴- مقایسه امتیازهای عوامل مؤثر در کیفیت بذر واحدهای رتبه بندی شده سال ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷.

موارد	مسئول و کارشناس (ان) فنی	امکانات و تجهیزات	وضعیت کمی و کیفی	رضایتمندی
رتبه بندی سال ۱۳۹۴	۲۵۰ (٪۲۵)	۳۰۰ (٪۳۰)	۴۰۰ (٪۴۰)	۵۰ (٪۵)
رتبه بندی سال ۱۳۹۷	۱۰۰ (٪۱۰)	۲۷۰ (٪۲۷)	۵۳۰ (٪۵۳)	۱۰۰ (٪۱۰)
تفاوت امتیازهای سال ۹۷ نسبت به سال ۹۴	٪-۱۵	٪-۳	٪+۱۳	٪+۵

جدول ۵- درصد امتیازات واحدهای تولید کننده بذر گندم و جو در دو دوره رتبه بندی سالهای ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷.

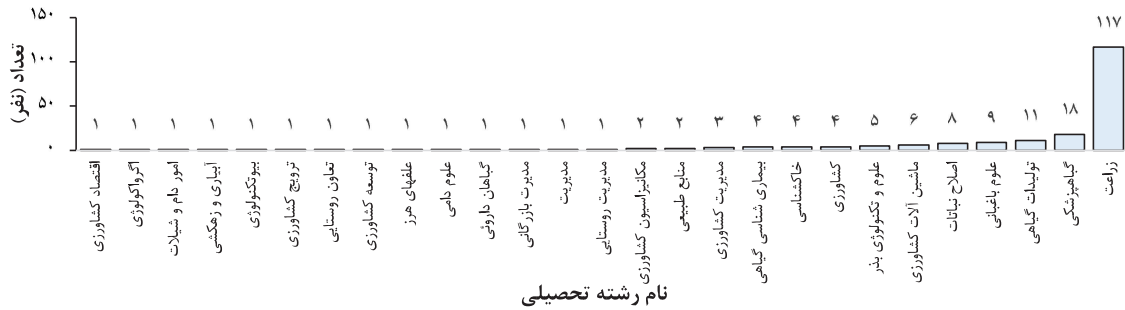
سال رتبه بندی	محصول	کارشناس و مدیر فنی	امکانات و تجهیزات	درصد تحقق و وضعیت کیفی	رضایتمندی	میانگین کل امتیازها	رتبه کیفی	ظرفیت کمی شرکت براساس عوامل تولید (تن)
۹۴	گندم	۵۱	۵۵	۴۹	۸۰	۵۲/۲	۳**	۳۷۹۲۲۶
۹۴	جو	۵۰	۴۸	۴۳	۷۷	۴۸	۳*	۴۵۷۰۱
۹۷	گندم	۵۴	۶۲	۷۴	۸۹	۶۶/۱	۲**	۴۶۱۳۷۲
۹۷	جو	۵۳	۵۹	۶۶	۸۶	۵۹/۱	۳***	۶۶۴۰۹

جدول ۶- نتایج کلی رتبه بندی سال ۱۳۹۷ واحدهای تولید کننده بذر گندم.

رتبه	تعداد واحدهای دارای رتبه	درصد از کل
ممتاز	۰	۰
۱	۳۹	۱۳/۹۴
۲	۱۳۴	۶۴/۴۲
۳	۴۰	۱۹/۲۴
۴	۵	۲/۴۰

جدول ۷- تعداد و درصد واحدهای تولید کننده بذر گندم همراه با تعداد ستاره.

رتبه	۱**	۱*	۲***	۲**	۲*	۳***	۳**	۳*	۴
تعداد	۶	۲۳	۵۱	۴۹	۳۴	۲۱	۱۳	۶	۵
درصد	۲/۸۸	۱۱/۰۶	۲۴/۵۲	۲۳/۵۶	۱۶/۳۵	۱۰/۱	۶/۲۵	۲/۸۸	۲/۴۰

شکل ۲- تحصیلات مسئول فنی شرکت‌های تولید کننده بذر گندم سال ۱۳۹۷ در کشور.

وجود داشت که از این تعداد ۹۸ درصد از آنها در مالکیت خود شرکت ها قرار دارد و تنها ۲ درصد از آنها استیجاری بودند. بیشترین تعداد دستگاه‌های بوجاری بذر گندم با برند آروین صنعت با ۱۳۰ دستگاه (۵۲ درصد)، رام صنعت بهاره با ۷۸ دستگاه (۳۱ درصد) و آذران بوجار با ۱۱ دستگاه (۴ درصد) گزارش گردید. سایر دستگاه‌ها (۳۱ دستگاه) تنها در حدود ۱۲ درصد از کل دستگاه‌های فعال موجود در کشور را تشکیل دادند و بیشتر آنها وارداتی بودند.

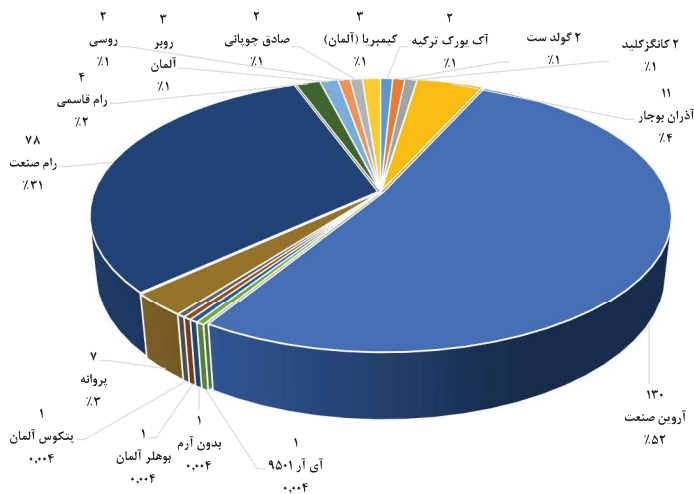
پس از مقایسه دستگاه‌های بوجاری شرکت‌های تولید کننده بذر گندم در استان‌های مختلف مشاهده گردید که از مجموع ۲۶۰ دستگاه بوجاری، ۱۰ دستگاه بصورت سیار و ۲۵۰ دستگاه بصورت ثابت در کشور فعال بودند به عبارت دیگر چهار درصد بصورت سیار و ۹۶ درصد ثابت فعالیت می‌نمودند. منظور از دستگاه فرآور بذر سیار دستگاهی است که توان اسمی آن ۲ تن در ساعت و یا کمتر است و به راحتی قابل جابجایی است. (شکل ۴). بیشترین تعداد دستگاه‌های

تحصیلات مسئولان فنی ۲۰۷ شرکت تولید کننده بذر گندم در کل کشور در شکل (۲) نشان داده شده است. تمامی مسئولان فنی شرکت‌های تولید کننده بذر گندم دارای تخصصی در زمینه کشاورزی و منابع طبیعی بودند. از ۲۰۷ شرکت، ۱۱۷ شرکت، دارای فارغ التحصیلانی در زمینه رشته زراعت بودند. پس از رشته زراعت، بیشترین فارغ التحصیلان از رشته‌های گیاهپزشکی (۱۸ نفر)، تولیدات گیاهی (۱۱ نفر)، علوم باغبانی (۹ نفر)، اصلاح نباتات (۸ نفر)، ماشین آلات کشاورزی (۶ نفر)، علوم و تکنولوژی بذر (۵ نفر)، کشاورزی (۴ نفر)، خاکشناسی (۴ نفر)، بیماری شناسی (۴ نفر) بودند و ۲۱ نفر از مسئولان فنی فارغ التحصیل از سایر رشته‌ها بودند.

امکانات و تجهیزات فیزیکی و فنی

تعداد دستگاه‌های بوجاری شرکت‌های تولید کننده بذر گندم در کل کشور و همچنین درصد آنها نسبت به کل در شکل (۳) نشان داده شده است. در مجموع ۲۵۰ دستگاه بوجاری بذر گندم در کل کشور

شکل ۳- تعداد، نام و درصد دستگاه‌های بوجاری شرکت‌های تولید کننده بذر گندم در کشور.

شکل ۴- درصد ثابت یا سیار بودن دستگاه‌های بوجاری شرکت‌های تولیدکننده بذر گندم در کشور (تعداد دستگاه در هر ستون ارائه شده است).

گندم حاصل شود. اطلاعات مرتبط با شاخص‌های کیفی امکانات و تجهیزات فیزیکی شرکت‌های تولیدکننده بذر گندم در کل کشور از جمله زمین زراعی، ساختار فیزیکی و تجهیزات انبار، تجهیزات خط فرآوری بذر، ادوات مناسب کاشت، داشت و برداشت، ساختمان اداری و مالی و در نهایت آزمایشگاه و اتاق نگهداری نمونه‌های بذری در شکل (۵) بصورت میانگینی از کل استان‌ها ارائه شده است.

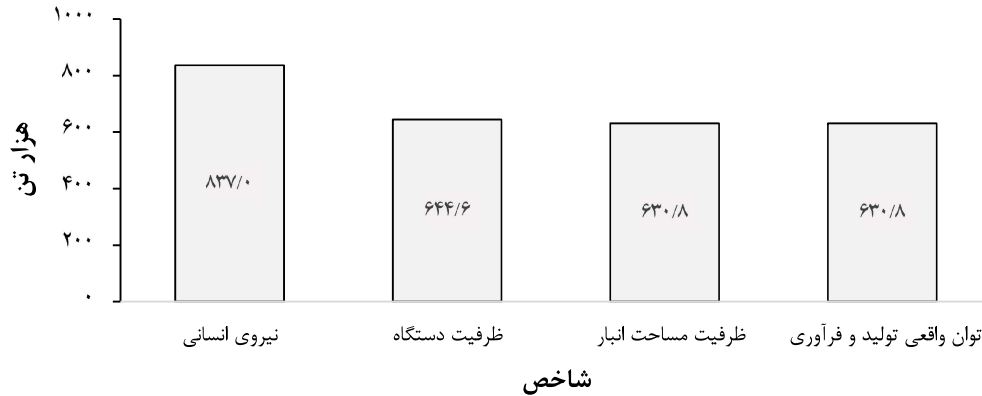
یکی از مهمترین نمودارها در توضیح نتایج رتبه بندی در شکل (۵) نشان داده شده است. از منظر کسب امتیاز، کمترین سرمایه گذاری در ادوات کاشت، داشت و برداشت و همچنین زمین زراعی از سوی واحدهای تولیدکننده بذر به عنوان تولیدکننده بذر صورت گرفته است. به عبارت دیگر به مزارع بذری کمتر به دید مزارع اختصاصی و متفاوت از تولید گندم نگاه می‌شود. این موضوع از دو منظر نقش سیاستگذار در هدایت مسیر تولید بذر و نقش کوچکتر واحد تولیدکننده بذر قابل بررسی است. نقش سیاستگذار در ایجاد رقابت برای تولید بذر، با کیفیت بالاتر است که مستلزم تصمیمات کارشناسی و مدیریتی در تعیین درصد مناسب ارزش بذری برای خرید بذر از کشاورزان و نتیجتاً توجه به مزرعه تولید بذر از یک سو و تفاوت قائل شدن بین

بوجاری به ترتیب در استان‌های خوزستان (۲۷)، فارس (۲۲)، گلستان (۱۹)، اردبیل (۱۷)، ایلام (۱۶)، همدان (۱۵)، کرمانشاه (۱۵)، کردستان (۱۵) و آذربایجان شرقی (۱۳) گزارش گردید و سایر استان‌ها نیز هر یک کمتر از ۱۰ دستگاه بوجاری داشتند. تمامی دستگاه‌های بوجاری در استان‌های کشور از نوع ثابت بودند، اما در استان‌های فارس، گلستان، اردبیل، ایلام، آذربایجان شرقی، کرمان، اصفهان و بلوچستان علاوه بر دستگاه‌های ثابت، دستگاه سیار هم در حال فعالیت بود. تعداد دستگاه‌های سیار از کل دستگاه‌های موجود در استان‌های فارس از ۲۲ یک مورد، در گلستان از ۱۹ سه مورد، در اردبیل از ۱۷ یک مورد، در ایلام از ۱۶ یک مورد، در آذربایجان شرقی از ۱۳ یک مورد، در کرمان از ۶ یک مورد، در اصفهان از ۵ یک مورد و در بلوچستان از ۲ یک مورد دستگاه سیار داشتند.

براساس گزارش‌های موجود در رابطه با شاخص‌های کیفی مرتبط با امکانات و تجهیزات فیزیکی شرکت‌های تولیدکننده بذر گندم در کل کشور، امتیازهای آنها بسته به ظرفیت شرکت تعیین گردید (شکل ۵). در راستای تحلیل بهتر، نتایج بصورت درصد بیان گردید تا درک بهتری از شاخص‌های کیفی فیزیکی شرکت‌های تولیدکننده بذر

شکل ۵- میانگین کیفیت امکانات و تجهیزات فیزیکی شرکت‌های تولیدکننده بذر گندم در کشور از کل امتیاز بر حسب درصد.

شکل ۶- مجموع ظرفیت فرآوری بذر گندم در کشور.

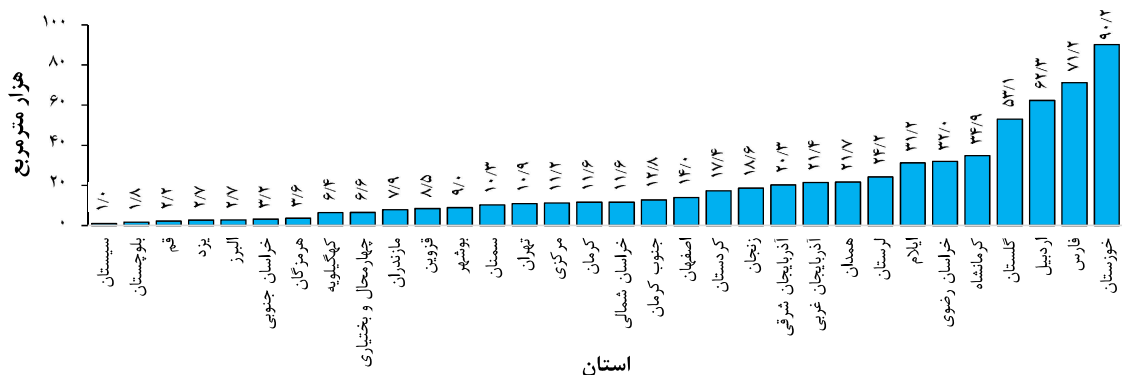
مساحت انبار و سپس ظرفیت دستگاه بود. در تمامی استان‌های کشور، کمتر استانی، با محدودیت نیروی انسانی مواجه بود، تنها در استان مرکزی، نیروی انسانی با تفاوت اندکی با سایر شاخص‌ها، محدودکننده‌ترین عامل در فرآوری بذر گندم بود. با مقایسه استان‌های مختلف از حیث شاخص‌های مذکور، مشاهده گردید که همواره ظرفیت مساحت انبار، محدودکننده‌ترین عامل در فرآوری بذر گندم نبود بلکه در برخی از استان‌ها از جمله اردبیل، اصفهان، البرز، بوشهر، تهران، جنوب کرمان، خراسان رضوی، خوزستان، سمنان، فارس، لرستان، مازندران و گلستان، ظرفیت دستگاه عامل محدودکننده‌تری نسبت به مساحت انبار بود.

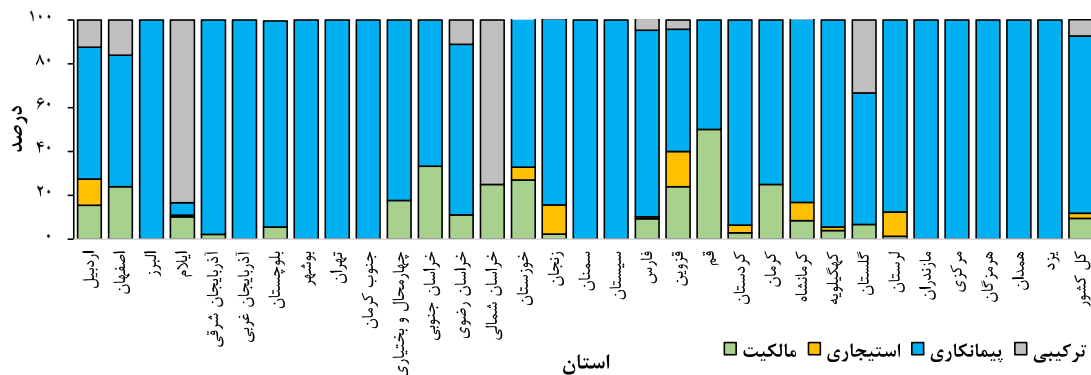
مجموع مساحت انبار شرکت‌های تولیدکننده بذر گندم در حدود ۶۳۶/۳ هزار مترمربع بود که از این مقدار ۹۱ درصد تحت تملک شرکت‌های بذری و تنها ۹ درصد توسط شرکت‌ها اجاره شده بود (شکل ۷). با مقایسه استان‌های مختلف از نظر مساحت انبار شرکت‌های تولیدکننده بذر گندم مشاهده شد که بالاترین مساحت انبار به ترتیب در استان‌های خوزستان (۹۰/۲)، فارس (۷۱/۲)، اردبیل (۶۲/۳)

بذر با کیفیت پایین (حداقل استاندارد) و بذر تولید شده با کیفیت بالاتر است. نقش شرکت‌های بذر در انتقال تکنولوژی‌های نو به مزرعه تولید بذر با حفظ عملکرد در واحد سطح و حتی افزایش آن است. به طوری که امروزه مزارع تولید بذر را با اندکی تغییر می‌توان به گونه‌ای روی پشته‌ها کشت کرد که عملیات داشت و مخلوط‌کشی به خوبی انجام گرفته و هیچگونه آسیبی به مزرعه تولیدی بذر وارد نشود. اما مشکل استقرار تناوب نادرست در مزارع که فرصت کافی برای کشت بعدی باقی نگذاشته و همچنین حمایت و همکاری‌های اندک واحدهای تولیدکننده بذر از کشاورزان تولید بذر تا کنون مانع از گسترش این فن‌آوری‌ها در مزارع تولید بذر غلات شده است.

مجموع ظرفیت فرآوری بذر گندم با در نظر گرفتن شاخص‌های نیروی انسانی، ظرفیت دستگاه، ظرفیت مساحت انبار و توان واقعی تولید و فرآوری در شکل ۶ ارائه شده است. توان واقعی تولید و فرآوری همواره برابر با کمترین مقدار شاخص ظرفیت فرآوری بذر گندم بود. محدودکننده‌ترین عامل در تولید بذر گندم در کل کشور، ظرفیت

شکل ۷- مساحت انبار تولیدکنندگان بذر گندم در استان‌های مختلف کشور. ۹۱ درصد از انبارها تحت مالکیت و ۹ درصد استیجاری بودند.

شکل ۸- درصد زمین زراعی اختصاص یافته به تولید بذر گندم به تفکیک استان در مقایسه با کل کشور.

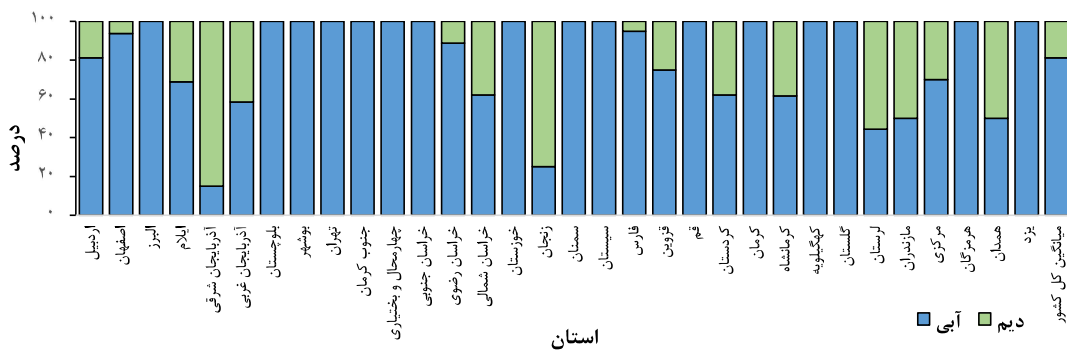
گندم، کاملاً پیمانکاری بوده است. استان های آذربایجان شرقی، بلوچستان، چهارمحال و بختیاری، خراسان جنوبی، قم و کرمان ترکیبی از پیمانکاری و یا در تملک شرکت های تولیدکننده بذر گندم بوده است. در سایر استان ها حالات مختلف ترکیبی، پیمانکاری، استیجاری و مالکیت در رابطه با زمین زراعی اختصاص یافته به تولید بذر گندم مشاهده شد.

نوع کشت گندم (درصد آبی یا دیم) در راستای تولید بذر در استان های مختلف در مقایسه با میانگین کل کشور، در شکل ۹ ارائه شده است. کشت بذر گندم ۱۸/۷۲ درصد بصورت دیم و ۸۱/۲۸ درصد بصورت آبی در کل استان های کشور بوده است. تمامی کاشت گندم در راستای تولید بذر در استان های البرز، بلوچستان، بوشهر، تهران، جنوب کرمان، چهارمحال و بختیاری، خراسان جنوبی، سمنان، سیستان، قم، کرمان، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، هرمزگان و یزد بصورت آبی بوده است. بالاترین درصد کشت گندم بصورت دیم در استان های آذربایجان شرقی (۸۵ درصد)، زنجان (۷۵ درصد)، لرستان (۵۵/۵ درصد)، همدان (۵۰ درصد) و مازندران (۵۰ درصد) بوده است. در استان های خوزستان،

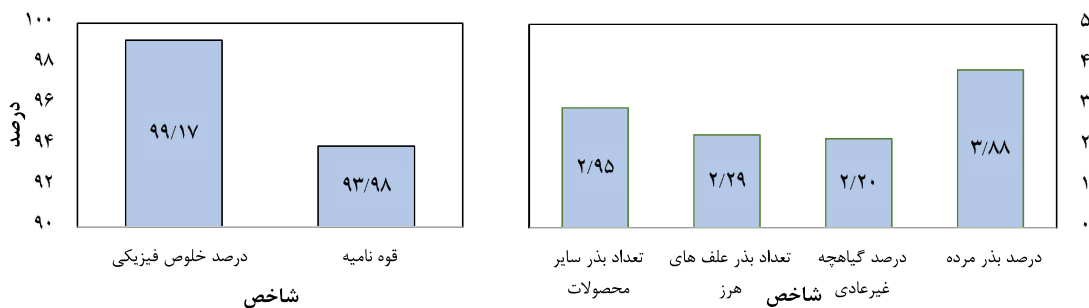
و گلستان (۵۳/۱) هزار مترمربع وجود داشت. مساحت انبار استان های کرمانشاه، خراسان رضوی و ایلام در حدود ۳۱ تا ۳۵ هزار مترمربع، استان های آذربایجان شرقی و غربی، همدان و لرستان از ۲۰ تا ۲۵ هزار مترمربع، استان های سمنان، تهران، مرکزی، کرمان، خراسان شمالی، جنوب کرمان، اصفهان، کردستان و زنجان، از ۱۰ تا ۱۹ هزار مترمربع، و استان های سیستان، بلوچستان، قم، یزد، البرز، خراسان جنوبی، هرمزگان، کهگیلویه، چهارمحال و بختیاری، مازندران، قزوین و بوشهر به ترتیب از ۱ تا ۱۰ هزار مترمربع، متفاوت و متغیر بود.

زمین های زراعی اختصاص یافته به تولید بذر گندم به تفکیک استان های مختلف در مقایسه با کل کشور در شکل ۸ نشان داده شده است. در مجموع، زمین های اختصاص یافته به تولید بذر گندم در حدود ۷/۵ درصد بصورت ترکیبی، ۸۰/۸ درصد بصورت پیمانکاری، ۲/۳ درصد بصورت استیجاری و ۹/۶ درصد در تملک شرکت های تولیدکننده بذر بودند مستندات حاکی از آن بود که در استان های البرز، آذربایجان غربی، بوشهر، تهران، جنوب کرمان، سمنان، سیستان، مازندران، مرکزی، هرمزگان، همدان و یزد، تمامی مزارع زیر کشت برای تولید بذر

شکل ۹- درصد کشت آبی و دیم تولید بذر گندم در استان های مختلف کشور در مقایسه با میانگین کل کشور.

شکل ۱۰- میانگین درصد کمی و کیفی بذر گندم تولیدی شرکت های مختلف در کل کشور (منبع: اسکویی و همکاران، ۱۳۹۷).

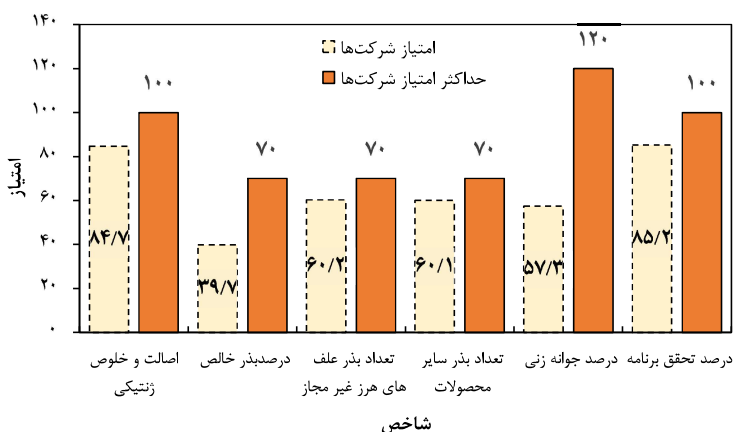
است. با توجه به شکل ۱۰ معلوم می شود که میانگین بذر خالص و درصد جوانه زنی وضعیت قابل قبولی نسبت با استاندارد ملی بذر داراست. اما مقادیر تعداد بذر سایر محصولات، تعداد بذر علفهای هرز (در ۱۰۰۰ گرم بذر)، درصد گیاهچه غیر عادی و بذر مرده (برحسب درصد) به این معنی است که برای تولید بذر باکیفیت راه زیادی در پیش رو قرار دارد.

در شکل ۱۱ کارشناسان کنترل و گواهی بذر براساس وضعیت عوامل کمی و کیفی شرکت های تولید کننده بذر در کل کشور، اقدام به امتیاز دهی نمودند. در واقع در شکل ۱۱ چکیده ای از شاخص های کمی و کیفی رتبه بندی در سال ۱۳۹۷ را نشان می دهد. فاصله امتیاز کسب شده از حداکثر امتیاز بیانگر مقدار تلاش لازم برای دستیابی به تولید بذر با کیفیت بالاست. کسب این امتیاز در سال های آتی برای بسیاری از واحدهای تولید بذر ممکن و دست یافتنی است. از آنجا که کسب امتیاز از آیتام های کیفی بذر در رتبه های بالاتر سخت تر می شود فاصله تا حداکثر امتیاز مقداری قابل توجه است. حداکثر امتیاز اختصاص یافته به هر کدام از عوامل کمی و کیفی اعم از اصالت و خلوص ژنتیکی، درصد بذر خالص، تعداد بذر علف های هرز غیرمجاز،

فارس، گلستان و خراسان رضوی که بیشترین سطح زیر کشت اختصاص یافته به گندم را دارند، نوع کشت آنها صد درصد و یا غالباً بصورت کشت آبی بود و کشت دیم درصد کمتری از سطح زیر کشت را در آنها تشکیل داده است.

وضعیت کمی و کیفی بذر تولیدی

در شکل ۱۰ میانگین کمی و کیفی بذر گندم تولیدی شرکت های مختلف در کل کشور ارائه شده است (اسکویی و همکاران، ۱۳۹۷). نتایج حاکی از آن بود که میانگین درصد خلوص فیزیکی بذر ۹۹/۱۷ و درصد قوه نامیه ۹۳/۹۸ ثبت گردید. سایر شاخص های تعداد بذر سایر محصولات و بذر علف های هرز به ترتیب ۲/۹۵ و ۲/۲۹ و در نمونه ۱۰۰۰ گرمی و درصد گیاهچه غیرعادی و درصد بذر مرده نیز ۲/۲۰ و ۳/۸۸ درصد در آزمون جوانه زنی در بین تمامی شرکت های تولیدکننده بذر گندم مشاهده گردید. این اعداد نشان دهنده آن است که میانگین کیفی تولید بذر گندم - عنوان یک صنعت فراگیر تولید بذر در سراسر کشور - علیرغم مشکلات مالی و اقتصادی سال های اخیر در روند تولید بذر از حداقل کیفیت (حداقل استاندارد) فراتر بوده

شکل ۱۱- میانگین امتیاز وضعیت عوامل کمی و کیفی شرکت های تولید کننده بذر گندم در کل کشور نسبت به حداکثر امتیاز موجود.

تعداد بذر سایر محصولات و درصد جوانه‌زنی به ترتیب ۱۰۰، ۷۰، ۷۰، ۷۰ و ۷۰ بود. پس از ارزیابی تمامی عوامل کمی و کیفی شرکت‌های مختلف، درصد تحقق برنامه در کل کشور ۸۵/۲ از ۱۰۰ درصد حاصل گردید که نشان از تحقق بیش از ۸۵ درصد از برنامه سال ۹۷ در تولید بذر گواهی شده گندم توسط شرکت‌های مختلف بود. بیشترین تاثیر در تحقق ۱۰۰ درصد برنامه تولید بذر گندم ناشی از دو عامل درصد جوانه‌زنی (امتیاز ۵۷/۳ از ۱۲۰) و درصد بذرخالص (امتیاز ۳۹/۷ از ۷۰) بود. در وهله بعد عامل اصالت و خلوص ژنتیکی با امتیاز ۸۴/۷ از ۱۰۰ و سپس دو عامل تعداد بذر سایر محصولات (۶۰/۱ از ۷۰ امتیاز) و علف‌های هرز غیر مجاز (۶۰/۲ از ۷۰ امتیاز) سبب عدم تحقق ۱۰۰ درصدی برنامه تولید بذر گندم گواهی شده توسط شرکت‌های مختلف در کل استان های کشور بود.

سخن پایانی

رتبه بندی واحدهای تولیدکننده بذر غلات زمانی کارآمد و اثربخش است که سیاست های ارزش گذاری در حمایت از تولید بذر هم راستا با شاخص های رتبه بندی باشد. به عنوان مثال پس از بار نخست رتبه بندی در سال ۱۳۹۴ و اعلام رتبه ها در یکی از سیاستهای حمایتی پس از رتبه بندی، شرط برخورداری از حداقل رتبه ۲ در فرآیند واگذاری امتیاز تکثیر ارقام زراعی توسط مؤسسات معرفی کننده رقم بود. به این ترتیب بسیاری از واحدهای تولیدکننده بذر غلات برای اخذ رتبه بالاتر تلاش کردند به طوری که در رتبه بندی سال ۱۳۹۷ تجهیز آزمایشگاه تجزیه بذر، توسعه انبار های نگهداری بذر به ویژه بذر فله و تجهیز خط فرآوری بذر مشهود بود. بنابراین حمایت از رتبه بندی برای بهره برداری بهینه در چهار چوب سیاستهای تولید بذر امری ضروری است. اما صنعت بذر کشور برای تداوم بهتر فعالیت و پیشرفت خود مستلزم اصلاح و تغییر در بینش و سیاستگذاری در امر تولید بذر است. اهم این بازنگری ها به شرح زیر است:

- پذیرفتن و ساماندهی تولید بذر غیر رسمی بویژه بذر حاصل از نسل های دوم و سوم بذر گواهی شده به عنوان بخش غیر قابل انکاری از تولید بذر مورد نیاز کشور به ویژه در محصولات راهبردی خودگشن مانند گندم و جو، برنج و ... که امکان تکثیر ارقام جدید براحتی امکان پذیر است. در این صورت اعمال نظارت های حداقلی بر توزیع بذر غیر رسمی ضروری به نظر می رسد. در این راه بهای بذر عرضه شده با میزان تقاضا در تضاد و رقابت است. تولید بذر با کیفیت مستلزم صرف هزینه است و این به معنای گران شدن بذر و کمتر شدن تقاضا برای جذب و کشت بذر رسمی است. یافتن نقطه تعادل و تلاش برای تثبیت و تداوم آن راهگشای ثبات در صنعت بذر

غلات کشور است. یارانه تخصیصی به بذر نیز در همین راستا باید تعریف، تبیین شده و تخصیص یابد. بنابراین سؤال اساسی این است که چه سطحی از کیفیت بذر و به چه مقدار در مسیر تولید پایدار و امنیت غذایی لازم و کافی است. در تغییر این دیدگاه نکته مهم این است که امنیت غذایی به عنوان یک اصل در نظر گرفته شود و تولید بذر رسمی، غیر رسمی و خود مصرفی در راستای امنیت غذایی تعریف شده و در سیاستگذاری ها اعمال شود.

- کشاورزان تولیدکننده بذر به عنوان بخش مهمی از صنعت تولید بذر کشور به رسمیت شناخته شده و از سایه واحدهای تولیدکننده بذر خارج شوند. بدیهی است برای تولید بذر با کیفیت برنامه ریزی و چاره اندیشی از مزرعه آغاز می شود. تشکیل اتحادیه های کشاورزان پیمانکار بذری و حمایت و پشتیبانی فنی، علمی و مالی و اقتصادی از کشاورزان پیمانکار بذر به صورت مستقیم و غیر مستقیم موجب تقویت صنعت بذر کشور خواهد شد.

- برای متعادل کردن قیمت نهایی بذر، یارانه اختصاصی تولید بذر تا کنون به واحدهای تولیدکننده بذر پرداخت شده است. این نوع پرداخت موجب شده است که تقاضا برای گرفتن مجوز بذر گندم همچنان ادامه داشته باشد. این در حالی است که تعداد واحدهای موجود، ظرفیتی نزدیک به نیاز بذری پیش بینی شده در برنامه یازده ساله (۶۶۰ هزار تن) تولید بذر دارند. در چند سال اخیر دلایل متعددی تحقق برنامه یازده ساله را با مشکل مواجه نموده به طوری که و دستیابی به آن راه دشواری در پیش رو دارد. در راستای تحقق این برنامه به عنوان برنامه ای برای توسعه کمی تولید بذر؛ لازم است یارانه مورد نیاز برای تنظیم قیمت بذر و استقبال کشاورزان از بذر رسمی، مورد بازنگری قرار گرفته و در قالب یک برنامه راهبردی- برای تولید پایدار محصولات اساسی و رعایت تناوب زراعی مورد نیاز - همچنانکه یارانه به کشت هر یک از محصولات راهبردی تعلق می گیرد، به بذر نیز تعلق گرفته و به کشاورز خریدار بذر پرداخت شود.

فهرست منابع

۱. برنامه یازده ساله تکثیر و تدارک بذر گندم وزارت جهاد کشاورزی بهمن ماه ۱۳۹۳.
۲. مستندات جمع آوری شده از رتبه بندی واحدهای تولیدکننده بذر غلات در سال ۱۳۹۷، مؤسسه تحقیقات ثبت و گواهی بذر و نهال، (منتشر نشده).
۳. مؤسسه تحقیقات ثبت و گواهی بذر و نهال، کارنامه کیفیت بذر غلات (گندم و جو) در سال ۹۷-۱۳۹۶، شماره فروست ۵۸۹۵۳ مورخ ۱۳۹۹/۱۱/۱۱.